

Pandemi ve Silahlı Çatışmalar: Covid-19 Salgınının İran'ın Suriye İç Savaşındaki Rolüne Etkisi - Özlem Kayhan Pusane

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri António Guterres, henüz dünya COVID-19 salgınının ilk aylarındayken, 23 Mart 2020 tarihinde çatışma alanlarına işaret ederek “[b]ugün, dünyanın her bir köşesinde hızla yürürlüğe girecek bir küresel ateşkes çağrısı yapıyorum. Silahlı çatışmaları tecrit altına almalı ve hep birlikte hayatlarımız için gerçek savaşa odaklanmalıyız” diye [seslendi](#). Guterres’in ateşkes çağrısı başta bazı devletler ve devlet-dışı silahlı aktörler tarafından [olumlu karşılandı](#) ve Mart sonu-Nisan başı itibariyle ateşkes çağrısının olası etkinliği ile ilgili beklentiler yükseldi. Bununla birlikte, BM Güvenlik Konseyi,

COVID-19 salgınının Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmesinden ancak 111 gün sonra bu çağrıyı resmîyete döküp 2532 no'lu kararı alabildi. [Bu karara göre](#) silahlı çatışmaların tüm tarafları en az 90 gün boyunca insani yardımların güvenli, engelsiz ve sürdürülebilir bir şekilde sevkiyatının yapılabilmesi için acilen “kalıcı insani bir mola” verecekti. Fakat bu süreçte bazı bölgelerde çatışmalar azalmış olsa da, bazı yerlerde [“ateşkes ya sadece sözde kaldı ya da çok kısa sürdü”](#). Özetle, çatışma alanlarında COVID-19 salgını radikal bir değişime neden olmadı. İlk aylardaki beklentinin aksine, ne çatışma dinamiklerini baştan aşağı değiştirdi, ne de çatışan tarafları barışa yönlendirecek bir unsur olarak kendini gösterdi. Geçtiğimiz 1,5 yıl bizlere dünya çapında bir pandeminin bile savaşları, iç çatışmaları ve diğer silahlı karşılaşmaları durduramadığını gösterdi. Hatta COVID-19 salgını tüm hızıyla devam ederken Yemen ve Libya gibi çatışma bölgelerinde şiddetin seviyesi yükseldi; Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütü Suriye’de saldırılarını arttırdı.

İnsani açıdan ve sağlık hizmetlerine erişim bağlamında değerlendirildiğinde tabii ki pandeminin çatışma bölgeleri üzerinde çok ciddi olumsuz etkileri oldu. Her şeyden önce çok sayıda insan hayatını kaybetti. Sayısal olarak bunu bugün itibarıyla net bir şekilde ortaya koymak pek mümkün değil. Çatışma bölgelerinde test kitlerine ve sağlık hizmetlerine erişim kısıtlı olduğundan ve devlet aktörleri her zaman şeffaf davranmadığından pandemi ile ilgili sayısal verilerin güvenilirliğinden söz etmek zor. Ancak bazı veriler insani durumu gözümüzde canlandırmamıza yardımcı oluyor: Örneğin, zaten çok ciddi bir insani krizle karşı karşıya olan Yemen’de COVID-19 salgını öncesinde bile [nüfusun %80’i dış yardımlara bağımlı](#) şekilde hayatını sürdürürken, salgın bu durumu çok daha içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Aynı zamanda Yemen’de [kolera vakaları](#) da sıklıkla görülmekte. Diğer taraftan, pandemi öncesinde Libya’dan sivil ve askerler sağlık hizmetlerinden yararlanmak amacıyla Tunus’a seyahat edip buradaki [özel hastanelerden yararlanabiliyor](#)ken, bu iki ülke arasındaki sınır pandemi nedeniyle aylarca kapanınca bu imkân ortadan kalktı. Bu iki küçük örnek bile COVID-19 salgınının, çatışma alanlarında yaşamını sürdürmeye çalışan insanların hayatlarını ne şekilde etkileyebildiğini gözler önüne seriyor.

Durum böyleyken COVID-19 salgını çatışma sahalarının dinamiklerini ve çatışmalara müdahil olan aktörlerin davranışlarını nasıl etkiledi? Bu sorunun

yanıtını ararken yakın coğrafyamızda 10 yılı aşkın bir süredir devam eden Suriye iç savaşına bakmak yararlı olacaktır. Bugün itibariyle Suriye pek çok farklı devlet ve devlet-dışı aktörün müdahil olduğu bir çatışma bölgesi. Özellikle pandeminin ilk aylarında oldukça olumsuz bir tablo çizen İran da Suriye iç savaşına müdahil olan belli başlı aktörlerden biri. Bu çerçevede, pandeminin çatışan aktörlere etkisi açısından İran'ın Suriye'deki deneyimleri, gözlemciler için önemli bir örnek teşkil ediyor.

İran özeline geçmeden önce, Suriye'de iç savaşın bir sonucu olarak ülkenin yönetsel bütünlüğünün sekteye uğramış durumda olduğunu belirtmek gerekir. Mayıs 2021 itibariyle Esad rejimi [ülkenin %60'ından fazlasını, nüfusun da 13.6 milyon kadarını](#) kontrol etmekte. [Suriye'nin bugünkü toplam nüfusunun 17 milyon kadar olduğu](#) (bunun dışında [7 milyon kadar Suriyelinin de mülteci olarak](#) farklı ülkelerde yaşadığı) tahmin ediliyor. Rejimin kontrolü altında bulunan alan, Şam, Halep, Humus, Lazkiye, Tartus gibi büyük şehirleri de kapsıyor. Bununla birlikte, Suriye'nin kuzey-kuzeybatısındaki İdlib-Afrin-Cerablus üçgeni büyük ölçüde muhalif grupların (ve Türkiye'nin doğrudan veya dolaylı) kontrolü altında. Özellikle [İdlib'de Heyet Tahrir eş Şam \(HTŞ\)](#) örgütü önemli bir güç konumunda. Suriye'nin kuzeydoğusunda ise temelini Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) oluşturduğu ABD desteğindeki Suriye Demokratik Güçleri (SDG) denetimindeki bölge [bulunuyor](#). Her ne kadar bu bölgelerde geçtiğimiz 1,5 yıl içerisinde pandemi ile bağlantılı olarak hareketliliği sınırlamaya yönelik tedbirler alınmışsa da bu adımlar birbiri ile koordineli bir şekilde atılmadı. Hatta [bazı haberlere göre](#) Esad rejimi pandemiyi Suriye'de kontrolü altındaki bölgelerdeki hakimiyetini pekiştirmek için kullandı. Suriye'nin istihbarat servisi El Muhaberat'ın salgının başından itibaren COVID-19 vakalarını yakından takip ettiğine ve [salgının kontrol altında olduğu izlenimi yaratmak için](#) uğraştığına dair haberler bulunmakta. Bu haberlerde ayrıca Esad rejimi yetkililerinin salgın ile bağlantılı olarak yapılan kimi yardım girişimlerini [rejim taraftarlarına ve hatta kendilerine ve kendi yakınlarına aktarmaya çalıştığı](#) söyleniyor.

Bununla birlikte, COVID-19 salgınının Suriye'deki çatışma dinamikleri üzerindeki en çarpıcı etkisi İran'ın Suriye'deki varlığı bağlamında gözlemleniyor. Zira, İran Orta Doğu'da pandemiden en olumsuz etkilenen ülke oldu. Mart 2020'de Orta Doğu'da kaydedilen Koronavirüs vakalarının %90 kadarının İran kaynaklı

olduğu [söyleniyordu](#).

İran'ın Suriye iç savaşına dahil olmasından beri [belli başlı üç hedefi](#) vardı. Bunlar, Esad rejiminin devamlılığını garanti altına almak, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) askerlerinin Suriye'den çıkmasını sağlamak ve Lübnan ve Doğu Akdeniz'e ulaşmasını kolaylaştıracak alanlarda kontrol sağlamak şeklinde sıralanabilir. Pandemi döneminde bu hedeflerde herhangi bir değişiklik meydana gelmediyse de, İran'ın pandemi ile birlikte özellikle ekonomik açıdan zor durumda kalması Suriye'deki hareket kabiliyetini de olumsuz yönde etkiledi. İran Ekonomi ve Maliye Bakanı Farhad Dezhpasand, Haziran 2020'de [yaptığı bir konuşmada](#) ülkenin gayrisafi yurt içi hasılasının COVID-19 salgını nedeniyle %15 azaldığını açıkladı. Beklenenin de üzerinde bir [düşüş yaşayan petrol fiyatları ile ABD yaptırımları](#) da bu tabloya eklenince İran'ın Suriye'deki pozisyonunda bazı değişimler kaçınılmaz oldu.

Tüm beklentiler bu değişimin öncelikle Suriye'de Haşdi Şabi, Lübnan Hizbullahı ile Afgan ve Pakistanlı milisler gibi İran destekli güçler üzerinde hissedilmesi [yönündeydi](#) çünkü İran Suriye iç savaşına müdahil olduğu andan itibaren bu tür milis grupları finansal olarak destekliyordu. Gerçekten de İran'ı tüm gücüyle vuran pandemi ilk olarak bu milis güçleri etkiledi. Fakat, her ne kadar bu gelişmeler İran'ı zor durumda bırakmışsa da, Suriye'deki varlığı ve etkisini radikal bir şekilde dönüştürmeye yetmedi. İran'ın içine düştüğü zor durumdan yararlanmak isteyen Rusya, bu süreçte Suriye'deki etkisini arttıracak ve İran'ın etkisini kısıtlayacak bazı adımlar attı. Örneğin Rusya'nın, COVID-19 salgınının yayılmasını engelleme hedefini ileri sürerek [Suriye'de savaşan Rusya ve İran yanlısı silahlı güçleri birbirinden ayrı ve izole tutma](#) yönünde politikalar uyguladığı iddiaları gündeme geldi. Benzer bir şekilde, İsrail Suriye'deki İran destekli güçleri bu süreçte daha çok hedef aldı. Fakat, pandemiye rağmen İran Suriye'den çekilmedi ve burada etkin bir güç olmaya devam etti. Bununla birlikte, [Suriye'deki önceliklerini belirlemek durumunda kaldı](#) ve öncelik olarak görmediği alanlardaki harcamalarını kesme ya da kısıtlama yoluna gitti. Bu çerçevede, desteklediği milis güçlerini daha çok Suriye'nin güneybatı kesimlerine, [İsrail sınırına yakın bölgeye kaydırıldı](#) ve bu alanda topladı.

Bu süreçte, İran'ın Suriye politikasında doğrudan etkili devlet aktörleri de pozisyon değiştirmek zorunda kaldılar. İran ordusu ve Devrim Muhafızları, içerideki krize odaklanarak Suriye'dekiler dahil, bazı operasyonel faaliyetlerini kısıtı ya da [dondurdu](#). Hatta bazı Devrim Muhafızı liderleri milis güçlerden [para toplama faaliyetlerinde bulunmalarını](#) bile istedi. Yapılan analizler İran'ın COVID-19 salgını nedeniyle içinden geçtiği zorlu ekonomik koşulların Suriye'nin çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinde de etkisini hissettirmeye devam edeceğini ve İran'ın bu süreçteki etkisini kısıtlayacağını [vurguluyor](#).

İran'ın Suriye'de deneyimledikleri yalnızca bir örnek. Bu örnek bizlere İran özelinde çatışan tarafların pandeminin etkisiyle bazı çıkarlarını gözden geçirmek ve tehdit algılamalarını yeniden şekillendirmek durumunda kaldığını gösteriyor. Bununla birlikte, İran örneği pandeminin çatışma alanlarını ve bu alanlardaki belli başlı aktörleri nasıl etkilediğine dair bizlere daha genel anlamda da çarpıcı bir bakış açısı sunuyor. Suriye iç savaşında olduğu gibi pek çok farklı çatışma bölgesinde de son 1,5 yıldır COVID-19 salgını kökten bir değişime ya da dönüşüme neden olmadı. Ne çatışmalar tamamıyla kontrolden çıktı, ne de pandemi çatışan aktörleri barış yoluna sevk etti. Öyle görünüyor ki COVID-19 salgınının genel olarak Suriye iç savaşı, özel olarak da İran'ın buradaki rolü açısından radikal bir etkisini ortaya koymak şimdilik mümkün değil.

Özlem Kayhan Pusane, Doç. Dr., Işık Üniversitesi

Özlem Kayhan Pusane, Işık Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları güvenlik çalışmaları, sivil-asker ilişkileri, terörizm ve Türk Dış Politikası'dır.

Bu yazıya atıf için: Özlem Kayhan Pusane, "Pandemi ve Silahlı Çatışmalar: Covid-19 Salgınının İran'ın Suriye İç Savaşındaki Rolüne Etkisi", *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 20 Ağustos 2021, <https://www.uikpanorama.com/blog/2021/08/20/pandemi-ve-silahli-catismalar:-cov-id-19-salgininin-iran'in-suriye-ic-savasindaki-rolune-etkisi>

Telif@UIK*Panorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.